

A bűn-tett szemantikája: társadalmi ellenőrzés a 15–16. századi Magyarországon (A nemek közötti kapcsolatok és az erőszak felügyelete – magyar kérvények az Apostoli Penitenciária előtt)

Téma és célkitűzés

Tágabb kutatási területem a 15-16. századi társadalom és kultúratörténet. Posztdoktori kutatásaim témája az Apostoli Penitenciária (*Sacra Poenitentiaria Apostolica*) magyarországi vonatkozású anyagának feltárása és feldolgozása. Az Apostoli Penitenciáriának nevezett pápai bírósághoz a 15-16. század folyamán Magyarországról beérkezett kérelmek a korabeli társadalmat jellemző „erőszak és kegyesség” mindennapjait új, élesebb fénybe helyező izgalmas forrásanyag. A társadalom alsóbb rétegeiből kikerülő kérelmezők házassági ügyeikkel és súlyos vétkek elkövetése (gyilkosság, tettlegesség, rablás, szentségtörés, boszorkányság, hitehagyás stb.) miatt fordultak a pápához.

Konkréten a pályázat keretében egyfelől arra vállalkoztam, hogy a levéltári anyagot feltárom (Vatikáni Levéltár) és számítógépes adatbázist készítek róla. Másfelől a feldolgozás területén két témakörre koncentrálok: a házasság intézményére, illetve a jog és az erőszak használatára a mindennapokban. Ezekben a témákban tanulmányokat készítek.

Ez a munka a pályázat kereteit meghaladó hosszútávú céljaimnak kezdeti fontos lépése. Egyfelől szeretném az anyagot okmánytár és CD formájában in extenso, szakapparátussal ellátva kiadni. Másfelől a kérelmek mint törzssanyag alapján tanulmánykötet írni a korabeli társadalom- és kultúratörténet területén.

Doktori munkák lezárása

Sajtó alá került a doktori disszertáción alapjául szolgáló latin jegyzőkönyv. A 220 oldalas, a tanúkihallgatási jegyzőkönyvet tartalmazó *processus* a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozatában, angol-latin nyelvű kötetként, 5 íves angol bevezető tanulmánnyal, szakapparátussal ellátva jelent meg 2006-ban.

Ezen kívül két magyar nyelvű tanulmányt írtam a disszertációhoz lazán kötődő kisebb problémákról (középkori időérzékelésről, a hitváltás jelenségéről), amelyek konferenciaelőadások szövegén alapultak.

Terveimnek megfelelően sikerült a disszertáció eredményeinek nemzetközi megismertetése terén fontos eredményeket elérnem. Két nagy összefoglaló tanulmányom jelent meg olasz (*Annuario dell'Accademia d'Ungheria*), illetve angol nyelven (*Social History*, közlésre elfogadva). Ezenkívül előadást tartottam a korszak legfontosabb konferenciáján (*Sixteenth Century Studies Conference*, Atlanta 20–23 October 2005).

Levéltári Kutatás

Összesen mintegy 3000 magyarországi illetőségű kérelem került elő az 1411-1559 közötti időszakból (**Lásd a mellékelt facsimilét**). Ennek nagy része a Penitenciária levéltárának regisztrumkötet-sorozatában van. Néhány eredeti kérelmet találtam ezentúl a Vatikáni Levéltár Armadio sorozatában. Kutattam továbbá a Vatikáni Levéltár más fondjaiban is (Fondo Borghese), itt azonban kevés sikerrel. A római állami levéltárban őrzött pápai kamarai levéltári anyag (Archivio di Stato di Roma) szintén őriz eredeti Penitenciária kérelmeket, magyarországi azonban nem volt közöttük.

Találtam továbbá a Penitenciária által kibocsátott mandátumokat a Magyar Országos Levéltárban (DL, DF).

A levéltári kutatómunkát érdemes lesz még helyi szinten folytatni, a római központi hivatalhoz eljutó esetek helyi bírósági fórumok előtti felbukkanásainak kinyomozásával. Ez a kutatás egyelőre a meglévő forráskiadványok (pl. Monumenta Historica civitatis Zagrabiae, Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen stb.) átnézését jelentette.

Adatbázis

Elkészült egy kronologikus és tematikus beosztású excel-programban készített adatbázis. Ez konvertálható egyéb programokba a kutatás diktálta szükség szerint a jövőben. Ebben feltüntettem a kérelem jelzetét, dátumát, az egyházmegyét, a kérelmező nevét, lakhelyét/származási helyét, a kérelem típusát, rövid tartalmát, kulcsszavakat (nevek, helységek, stb), a jóváhagyás típusát, az ügyvéd nevét, a fizetett illeték mennyiségét. A tematikus feldolgozás menetében halad a kérelmek in extenso átírása is. Teljes szövegükben át van írva például a mintegy 200 – egyelőre az adatbázisba foglalva – a házassági kérelem. **(Lásd a mellékelt, egyszerűsített táblázatrészletet).**

Az adatbázis nagyban hozzásegít az átfogó vizsgálatokhoz, a statisztikai elemzésekhez és a nemzetközi összehasonlításokhoz. A kérvények adatainak beazonosítása még nem zárult le. A kérvényekben előforduló számtalan személy- és helységnév ugyanis – amelyekben a kérvények történeti értéke nagy részben rejlik – többnyire nagyon eltorzult, ezért sokszor a véletlen segít csak felismerésükre.

Terveztem eredetileg a kérelmekről a német kiadásokhoz hasonló repertórium, erősen rövidített kiadásuk (Repertorium Poenitentiarie Germanicum, I–IV. 1996–2001.). készítését nyomtatásban. Ezen az eredeti elképzelésen időközben módosítottam. Szeretném ugyanis egy-két éven belül elkészíteni a teljes in extenso kiadást, és ez ütemesen halad is, ezért a repertóriumnak nem látom értelmét.

Csatlakozás a nemzetközi Penitenciária-munkacsoportok projektjeihez

Az ún. Penitenciária-kutatás és az ehhez kapcsolódó társadalom- és mentalitástörténeti projektek központja ma egyfelől Németország–Svájc (Ludwig Schmutge vezetésével, Zürich), másfelől a skandináv országok (Christian Krötzl irányításával, Tampere), akiket egyéni kutatók egészítenek ki számos országból (Olaszország, Skócia, stb.). Fontosnak tartottam tehát ezekhez a magyarországi tapasztalatokkal csatlakozni. Részt vettem több nemzetközi workshopon, melyeknek célja a Penitenciária-kutatók kapcsolattartása, közös projektek kidolgozása volt. 2004-ben a CEU Középkori Tanszékének rendezvényén (Ad Confines. The Papal Curia and the Eastern Peripheries of Christendom in the Later Middle Ages (14th – 15th c.)), 2005-ben a Római Magyar Akadémián (The Penitentiary in Local Contexts. An International Workshop. June 10–11 2005.), 2006-ban Tamperében (Penetration of Christianity and Daily Life. Nordic Committee of Medieval Studies Religions-team's workshop in Tampere, 23–24 November 2006.) adtam elő. Előadásaim témája a magyarországi anyag jellegzetességeinek bemutatása nemzetközi összehasonlításban, másfelől Tamperében a konfliktus-megoldásban az erőszak és bíróságok használatát elemeztem a Penitenciária anyagán. A 2004-es workshop anyagáról vitára, további közös gondolkodásra invitáló német tanulmányt írtam a *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken* folyóirat lapjain.

A pápai kegyelem kezelésének összehasonlító elemzéseinek fontos eredménye, hogy a 15–16. századi Magyar Királyság a korabeli Európa szellemi térképén a földrajzi fekvéséből adódó periféria helyzet helyett egy régiócentrumszerű szerepben jelenik meg. Ez a mai magyar középkori és kora újkori történetírás nemzetközi beágyazódásában is fontos lépést jelenthet. A

repciót ez esetben jelentősen megkönnyítheti, hogy a helyi sajátosságok az alapvető azonosságok talaján mutathatók be.

A házasság és az erőszak használata témák feldolgozása: előadások és publikációk

A forrásanyag szisztematikus (tematikus, időbeli, földrajzi) elemzése, leírása, bemutatása a Levéltári Közlemények-ben két nagyobb tanulmányban történt meg. Ezt kiegészíti egy egyházmegye kiválasztása, a pécsi egyházmegyei kérelmek elemzése, amely előadásként hangzott el, és tanulmányként is megjelent a Magyar egyháztörténetírás forrásadottságai c. kötetben Pécsen 2006-ban..

A pereskedés és az erőszak (hatalmaskodás) használata a helyi viszályokban és azok megoldása folyamatában: ebben a problémakörben – az említett tamperei előadáson kívül – előadást tartottam Amszterdamban a European Social Science History Conference kétévente rendezett kongresszusán 2006 márciusában. A kérdés más szemszögű, és a pécsi egyházmegyre szűkített megközelítése 2007-ben jelent meg az Emlékkötet Szatmári György tiszteletére c. kötetben.

A másik témakör, a házasság. Ebben a témában angol nyelvű előadást tartottam (International Medieval Congress, Institute for Medieval Studies, University of Leeds, 9–12 July 2007), amelynek középpontjában a nemek közötti kapcsolatok és a házasságon belüli erőszak állt. A házasság és az érzelmek története, illetve a házasságtörés korabeli kezelése a témája a Péter Katalin köszöntésére szerkesztett kötetben megjelent tanulmányomnak. Két tanulmányom van közlésre leadva ezentúl: az egyik a titkos házasság intézményével foglalkozik (Péter Katalinnal közös szerzőségben, Balázs Mihály Emlékkönyv), a másik a házasságkötés kétféle – családi és egyéni – modelljével a késő középkorban (Rubicon).

A posztdoktori ösztöndíj támogatása nélkülözhetetlen segítséget nyújtott tudományos feladataim és céljaim megvalósításában, és nagyon fontos mérföldkő a reményeim szerint egy-két éven belül elkészülő okmánytár és tanulmánykötet elkészülésében. A támogatást ezért ezúton is köszönöm.

tipus	jelzet	egyházme dátum	kérelmező laikus/kler	kategória	alkategória	regeszta (' signum	taxa
Matrim	55. 527r	Trans (Alb	1510. ápr. Johannes / laic	Decl. Matri imped. cog	***Johanne in forma. u	III,	
Matrim	55. 532v	Warad	1510. márc. Stephanus coniuges	Disp. Matri adulterium,	***Stephan de speciali	XVII	
Matrim	56. 704v-7	Modrus	1510. nov. Bartholom	Decl. Matri kiskorúan,	***Bartholo in forma M	1 3	
Matrim	57. 667r	Strigon	1512. febr. Andreas Cl coniuges	Decl. Matri imped. cog	***Andreas in forma M	I 3	
Matrim	57. 697v	Chanad	1512. ápr. Thomas Tl coniuges	Decl. Matri imped. liga	***Thomas in forma M	III I	
Matrim	57. 735v	Modrus	1512. máj. Petrus Pisl coniuges	Disp. Matri imped. 4. c	***Similis e de speciali	V ÷	
Matrim	57. 768rv	Wesprim	1512. jún. Catherina f mulier	Decl. Matri kiskorúan,	***Catherin in forma M	III 3	
Matrim	57. 807r	Strigon vel	1512. okt. Dominicus laic	Decl. relig. szerzetesi	***Dominic de speciali	XIV	
Matrim	60. 11v	Jaurien	1516. márc. Stephanus laic	Decl. Matri kényszer h	***Stephan in forma M	III	
Matrim	61. 20r	Trans (Alb	1517. ápr. Margareta mulier relic	Disp. Matri imped. 4. c	***Margare de speciali	VII	
Matrim	65. 9v	Agrien	1519. ápr. Johannes c scol	Decl. Matri imped. liga	***Johanne in forma M	III	
Matrim	65. 17v-18	Quinque	1519. ápr. Blasius Ho laic	Decl. Matri adulterium	***Blasius l in forma M	I 3	
Matrim	65. 18r	Strigon	1519. ápr. Blasius filiu laic	Decl. Matri leitatva/rés	***Blasius f in forma M	III 3	
Matrim	65. 21r	Agrien	1519. ápr. Petrus de l laic	Decl. Matri adulterium	***Petrus d in forma M	I 3	
Matrim	65. 47rv	Wacien	1519. jún. Mathias Ml laic	Decl. Matri imped. 3. c	***Mathias in forma M	I 3	
Matrim	67. 5v	Zagrab	1521. márc. Michael Sc coniuges	Disp. Matri imped. 4. c	***Similis c de speciali	V ÷	
Matrim	69. 97r	Strigon	1522. márc. Stephani P coniuges	Disp. Matri imped. 3. c	***De contr de speciali	XVI	
Matrim	Arm XXXII.	Quinque, Z	1522. jún. Spectabilis coniuges s	Disp. Matri imped. 3. c	***De contr de speciali	XV	
Matrim	Arm XXXII.	Milkowien-	1522. júl. Paulus Zw coniuges	Disp. Matri imped. cog	***Paulus z de speciali	XXX	
Matrim	71. 91r	Zagrab	1524. márc. Blasius Pir laic	Disp. Matri elhagyás, i	***Blasius l de speciali	III	
Matrim	71. 94v-95	Bachien (B	1524. márc. Demetrius laic	Decl. Matri elhagyás, l	***Demetrii in forma M	III	
Matrim	71. 111v	Modrus	1524. ápr. Mathias Sr coniuges	Disp. Matri imped. 4. c	***De contr de speciali	V ÷	
Matrim	71. 161rv	Quinque	1524. aug. Dorothea fi mulier	Decl. Matri elhagyás, i	***Dorothei in forma M	III	
Matrim	71. 199r	Modrus, S	1524. okt. Georgius l coniuges	Disp. Matri imped. 3. consang.	de speciali	XV	
Matrim	Add 1 799\	Agrien	1540. szep. Barnabas f laic	Decl. Matri imped. liga	**alias post de speciali	XIII-	
Matrim	121 63v-64	Warad	1548. jan. Matheus A coniuges	Disp. Matri imped. liga	***[fejléc:] ' de express	XVII	
Matrim	121 64rv	Warad	1548. jan. Franciscus laic	Indultum/Li nem keres;	***[fejléc:] ' de speciali	XIII	
Matrim	123 246r	Modrus	1549. okt. Mathias fili coniuges	Disp. Matri imped. 4. c	***[fejléc:] ' de speciali	VII	
Matrim	126 161v	Strigon	1550. jún. Gabriell Pe coniuges n	Disp. Matri imped. 3o	***[fejléc:] ' de express	XVII	

